

<https://doi.org/10.18485/analiff.2025.37.2.1>

811.131.1'367.62

811.163.41'367.62

81'255.4

Italijanski prilog i uzvik *insomma* i njegovi srpski ekvivalenti

Nevena P. Ceković*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za italijanistiku

 <https://orcid.org/0000-0002-5407-5759>

Nataša L. Janićijević

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za italijanistiku

 <https://orcid.org/0009-0003-8329-2335>

Ključne reči:

insomma,
italijanski jezik,
srpski jezik,
prevodni ekvivalenti,
prilog,
uzvik,
diskursni marker

Apstrakt

Prilog i uzvik *insomma* beleži u italijanskom jeziku nekolicinu specifičnih funkcija (zaključivanje, sažimanje, iskazivanje nestrpljenja i sumnje), između ostalog i onu kao diskursni marker (u metatekstualnoj i interakcionoj službi reformulacije, demarkacije, modulacije, upravljanja razmenom reči). Polazeći od pretpostavke da ovaj visokoučestali prilog, uzvik i marker, upravo zahvaljujući svojim višestrukim značenjima i funkcijama u standardnom italijanskom, poseduje potencijal i za mnoštvo prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku (ukratko, jednom rečju, već jednom, najzad, zaboga, u stvari, sve u svemu, hajde, dobro, dakle..., da navedemo tek neke od njih), u radu najpre pažljivo izdvajamo i pobrojavamo takve primere. Jezička građa za ovo istraživanje ekstrahovana je iz književnog korpusa SerbItaCor i bazirana je na potkorpusu koji je sačinjen od nekoliko Pirandelovih romana i njihovih prevoda na srpski jezik. Stavljajući u žižu interesovanja prevashodno dijaloške, ali i monološke odlomke, koji verno oslikavaju karakteristike realne jezičke upotrebe, vršimo funkcionalnu klasifikaciju otkrivenih prevodnih rešenja, utvrđujemo da li odražavaju funkciju izvorne forme, uz istovremeno sagledavanje njihove frekventnosti, odnosno uz njihovo kvalitativno i kvantitativno određivanje na uzorku građe uzete za polazište. U ravni s našim prethodnim istraživanjima na italijansko-srpske kontrastivne teme vezane za prevođenje pojedinih diskursnih markera, cilj nam je da na kraju ustanovimo semantičku i pragmatičku ekvivalentnost između dva jezika, dopunjavajući na taj način generalno ograničen popis markerskih formi uzetih u razmatranje u dosadašnjim kontrastivnim studijama. Saznanja do kojih dolazimo u našim radovima mogu biti od koristi u izradi budućih leksikografskih ostvarenja, prvenstveno dvojjezičnih rečnika, kao i u teoriji i praksi prevođenja, odnosno nastavi italijanskog kao stranog jezika. (primljeno: 26. maja 2025; prihvaćeno: 6. septembra 2025)

1. Uvod

U italijanskim gramatikama i rečnicima forma *insomma* tradicionalno se svrstava u kategoriju priloga i uzvika. Pripisuju joj se različite specifične funkcije, u vidu odraza logičke obrade informacija (zaključivanje, sažimanje) i iskazivanja stava (nestrpljenje, sumnja). Osim toga, *insomma* se javlja i kao diskursni marker, u službi reformulacije, demarkacije, modulacije i upravljanja razmenom reči. Zahvaljujući višestrukosti funkcija koje ova forma obavlja u savremenom italijanskom jeziku, može se očekivati da proizvodi znatan broj prevodnih ekvivalenata u srpskom jeziku.

U radu nameravamo da opišemo funkcije koje *insomma* vrši u italijanskom jeziku i da identifikujemo dijapazon njegovih srpskih ekvivalenata. Ideja za rad potekla je iz naše nastavne prakse u oblasti prevodenja s italijanskog na srpski i sa srpskog na italijanski na univerzitetskom nivou, kao i iz naučne prakse i rezultata naših prethodnih istraživanja.

Na temu nastavne prakse, valja napomenuti da se na III godini osnovnih studija italijanskog jezika i književnosti (šesti semestar) na Katedri za italijanistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu podučava predmet *Prevodenje za italijaniste*, posvećen prevodenju književnih i novinskih tekstova sa italijanskog na srpski i obrnuto. U nastavi iz pomenutog predmeta, na časovima prevodenja s italijanskog na srpski, kao nastavno sredstvo koristi se *Praktikum* (Ceković, 2018: 102–104), u kome je sadržan odlomak iz Tabucijevog romana *Piccoli equivoci senza importanza* (Tabucchi, 1987). Odlomak počinje rečenicom u kojoj se javlja forma *insomma* [1], a neki od studentskih prevoda date rečenice navedeni su u primerima [1a]–[1d].

[1] E poi, *insomma*, qualcosa da fare lo avrebbe trovato. Non si è poi tanto soli quando si ha un'occupazione. Ma un'occupazione impegnativa, che oltre alla soddisfazione dia anche un po' di denaro. Per esempio i cincillà.

[1a] A onda će, u suštini, naći nešto da radi. [...]

[1b] A onda će, na kraju krajeva, nešto i naći da radi. [...]

[1c] A onda će, uostalom, nešto i naći da radi. [...]

[1d] A onda će, valjda, nešto i naći da radi. [...]

Osim što tekst treba da prevedu, jedan od zadataka koji se postavlja pred studente jeste i da ponude što veći broj prevodnih ekvivalenata ovog italijanskog priloga. Stoga se kao druga ponuđena, sinonimna rešenja javljaju i sledeća (od kojih su pojedina i diskutabilna, u smislu prihvatljivosti u datom kontekstu): *ali, dakle, ionako, ipak, jednom rečju, međutim, možda, najzad, na kraju, napokon, summa summarum, verovatno* i dr.

Kada je reč o našoj naučnoj praksi, dosadašnja istraživanja usmerili smo na proučavanje prevashodno drugih priloga ili diskursnih markera i njihovih odraza u srpskom jeziku. U jednom novijem radu (Ceković/Janićijević, 2024) bavili smo se takođe formom *insomma*, razmatrajući problematiku funkcionalne klasifikacije njenih pragmatičkih funkcija u svakodnevnom diskursu. Što se ostalih radova

tiče, u pitanju su istraživanja posvećena srpskim semantičkim i pragmatičkim ekvivalentima diskursnog markera *allora* (Ceković/Radojević, 2016), markera poreklom od glagola *sapere*, *dire*, *scusare* (Ceković/Janićijević, 2017), markera koji potiču od glagola vizuelne i auditivne percepcije *guardare*, *vedere*, *sentire*, *ascoltare* (Ceković/Janićijević, 2018). Koliko priloške i markerske forme mogu biti problematične za prevođenje, a opet podsticajne za proučavanje potencijalnih ekvivalenata u ciljnom jeziku, ovaj put u perspektivi obrnutoj od naše, tj. od srpskog ka italijanskom, kazuju i doprinosi drugih autora, posvećeni polisemičnosti priloga *inacē* (Moderc, 2015a), *navodno* (Koprivica Lelićanin, 2024), *donekle*, ili rečca *bar(em)*, *zar (ne)*, *valjda* (Bazić, 2023) i njihovim odrazima u italijanskom.

Budući da forma *insomma* nije do sada bila predmet italijansko-srpskih kontrastivnih istraživanja, a da je u pitanju visokoučestala reč, koja na frekvencijskoj listi LIP govornog korpusa (De Mauro et al., 1993) zauzima 71. mesto i koja u sebi objedinjuje različite funkcije, usled čega se ispostavlja i kao nimalo jednostavna za prevođenje, odlučili smo da ovom prilikom upravo ona bude u središtu naših interesovanja. Krajnji cilj rada jeste da pruži nov doprinos kontrastivnim proučavanjima, ali se istovremeno nadamo i da bi rezultati do kojih dolazimo mogli naći svoju primenu kako u budućim leksikografskim ostvarenjima, tako i u nastavi italijanskog kao stranog jezika.

Jezička građa upotrebljena za ovo istraživanje sačinjena je od šest dela Luidija Pirandela (Luigi Pirandello) i njihovih osam prevoda na srpski; u pitanju je elektronski korpus paralelizovanih tekstova, SerbItaCor3 (opisan u Moderc, 2015b; 2025; Moderc et al., 2023): roman *Il fu Mattia Pascal* i njegova tri prevoda (*Pokojni Matija Paskal*); zbirka novela *Vita nuda* (*Goli život*); četiri drame: *Sei personaggi in cerca d'autore* (*Šest lica traži pisca*), *Come tu mi vuoi* (*Kako me hoćeš*), *Il giuoco delle parti* (*Igra uloga*), *Stasera si recita a soggetto* (*Večeras improvizujemo*). Prilikom izbora korpusne građe pošlo se od činjenice da navedena dela iz Pirandelovog opusa obiluju dijaloškim i monološkim odlomcima, gde pisani jezik u velikoj meri verodostojno reprodukuje razgovorni varijetet, što ih čini naročito podesnim za analizu formi sadržanih u svakodnevnom govoru, u kakve se *insomma* nesumnjivo ubraja.

2. Leksikografska obrada

Za potrebe ovog rada, a u cilju ustanovljavanja na koji način se *insomma* kategorizuje u leksikografskim delima, kao inicijalni korak u njegovoj analizi, u razmatranje je uzeto deset relevantnih jednojezičnih i dvojezičnih rečnika (većinom dostupnih *online*, navedenih abecednim redom). Od jednojezičnih rečnika konsultovani su: Battaglia, 2002 (BT), De Mauro, 2022 (DM), Devoto–Oli, 2015 (DO), Gabrielli, 2018 (GB), Garzanti, 2022 (GZ), Sabatini–Coletti, 2022 (SC), Treccani, 2003 (TC), Zingarelli, 2023 (ZN), a od dvojezičnih Deanović–Jernej, 1984 (DJ) i Klajn, 2011 (KL). Nalazi do kojih smo došli prikazani su u Tabeli 1.

<i>insomma</i>	BT	DM	DO	GB	GZ	SC	TC	ZN	DJ	KL
prilog	+	+	+	+	+		+	+	+	+
uzvik	(+)	(+)	(+)	+	(+)	(+)	(+)	+		+
tekstualni veznik						+				
diskursni marker					(+)	(+)				

Tabela 1. Leksikografska kategorizacija

U svim rečnicima, osim SC, *insomma* se kategorizuje kao prilog. Kao uzvik prikazuje se jedino u GB, ZN i KL. Njegovu uzvičnu vrednost prepoznaju i preostali jednojezični rečnici, ali ne i dvojezični DJ. Tačnije, ostali jednojezični rečnici ne svrstavaju ga u uzvike, već ga tretiraju kao prilog kome može biti svojstvena i uzvična vrednost, doslovno navodeći *con valore di interiezione* (BT), *con valore esclamativo* (DM), *con valore quasi interiettivo* (DO), *come esclamazione* (GZ), *in espressioni esclamative* (SC) ili *è anche esclamazione* (TC), zbog čega smo u tabeli znak + naveli u zagradama. Jedini rečnik koji ga ne klasifikuje kao prilog, već ga definiše kao tekstualni veznik jeste SC, koji svejedno pod tim podrazumeva njegovu prilošku funkciju, te se može konstatovati da je u pitanju samo razlika u terminu, tj. u nazivu vrste reči, ali ne i u službi koja joj se pripisuje.

Zanimljivo je da dva rečnika, GZ i SC, beleže još jednu funkciju forme *insomma*, i to kao diskursnog markera, iako ga tako eksplicitno ne nazivaju. Tačnije, GZ navodi da *insomma* nema neko određeno značenje onda kada služi govorniku da napravi pauzu dok pokušava da se seti određenog sadržaja ili da reorganizuje svoj diskurs. Takva njegova funkcija odgovara ulozi koju u svakodnevnom govoru vrše ispunjivači ili fileri, a koji se tradicionalno u italijanskoj pragmatiki svrstavaju u podvrstu diskursnih markera (Bazzanella, 1994; 2011). Slično tome, i SC ga prepoznaje kao marker, može se reći kao reformulator, budući da konstatuje da se koristi unutar jedne rečenice kako bi se povezao određeni termin s nekim drugim, prethodnim terminom čiji se sadržaj pojašnjava.

U svojoj osnovnoj priloškoj funkciji *insomma*, kako beleže rečnici, služi za zaključivanje i sažimanje, zatim iskazivanje dopusnosti, kao i uzdržanosti (Tabela 2a). Mišljenja smo da dopusno značenje koje BT jedini pripisuje prilogu *insomma*, oslikavajući ga primerom *Non sarò un grande ebanista, ma insomma* 'Možda i nisam veliki umetnički stolar, ali...', ne potiče od ove forme, već od oblika prostog futura, koji u datom iskazu evidentno ima modalno (koncesivno) značenje.

prilog	BT	DM	DO	GB	GZ	SC	TC	ZN	DJ	KL
zaključivanje	+		+	+	+	+	+	+	+	+
sažimanje	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
dopusnost	+									
uzdržanost		+								

Tabela 2a. Priloška funkcija

Kada se, međutim, koristi s uzvičnom vrednošću (Tabela 2b), prilog *insomma*, prema leksikografima, ima brojne upotrebe i služi da izrazi: a) nestrpljenje, iritiranost ili prekor; b) neutralan stav, uzdržanost ili sumnju; c) podsticanje, pretnju ili neodobravanje.

uzvik/prilog s uzvičnom vrednošću	BT	DM	DO	GB	GZ	SC	TC	ZN	DJ	KL
nestrpljenje iritiranost prekor	+	+	+	+	+	+	+	+		+
	+	+	+	+			+	+		+
neutralan stav uzdržanost sumnja			+	+	+		+			+
				+		+		+		
podsticanje pretnja neodobravanje	+						+			
	+						+			
	+									

Tabela 2b. Uzvična funkcija

Izrazi s istim ili sličnim značenjem koji se u jednojezičnim rečnicima navode pod odrednicom *insomma* u priloškoj funkciji prikazani su u Tabeli 3a, dok su oni koji odgovaraju upotrebi ove forme u uzvičnim iskazima sadržani u Tabeli 3b. Kao što se vidi iz navedenih tabela, u rečnicima je zabeleženo 12 značenjskih ekvivalenata za *insomma* u priloškoj funkciji i dva ekvivalenta za njegovu uzvičnu funkciju.

prilog: zaključivanje, sažimanje	BT	DM	DO	GB	GZ	SC	TC	ZN	DJ	KL
in conclusione	+	+		+	+	+	+	+	+	
in breve	+			+	+		+	+		
infine	+				+	+		+		
riassumendo (il già detto)	+						+			
finalmente	+									
ebbene	+									
in fin dei conti	+									
in definitiva		+								
tutto sommato				+						
dunque									+	

Tabela 3a. Značenjski ekvivalenti u priloškoj funkciji

uzvik/prilog s uzvičnom vrednošću: nestrpljenje, iritiranost, uzdržanost	BT	DM	DO	GB	GZ	SC	TC	ZN	DJ	KL
così così né bene né male		+	+		+	+	+	+		

Tabela 3b. Značenjski ekvivalenti u uzvičnoj funkciji

Srpski odnosno hrvatski prevodni ekvivalenti priloga i uzvika *insomma*, kojih je ukupno 9, ponuđeni su u Tabeli 4.

Vrsta reči	DJ	KL
prilog	napokon, konačno, najzad, najposlije; dakle; ukratko, jednom riječju	najzad, ukratko; jednom reči
uzvik		pa, pa dobro (kao i: e; dobro; tja; u rečniku sadržani u prevodima datih primera)

Tabela 4. Prevodni ekvivalenti

Kada je reč o ulozi forme *insomma* u diskursu, Bacanela (Bazzanella, 1994; 1995) identifikuje niz njenih interakcionih i metatekstualnih funkcija u zavisnosti od uloge koju vrši, a koju mogu vršiti i pojedine druge forme, navedene u zagradama: ublažavanje ili pojačavanje propozicionog sadržaja iskaza tj. modulacija (*in un certo senso, in qualche modo, praticamente, appunto, davvero, proprio*); prekidanje aktuelnog govornika (*allora, ma, (ma) scusa (un attimo)*); demarkacija delova diskursa ili organizacija njegove tematske strukture (*allora, a proposito, comunque*); reformulacija prethodno rečenog, odnosno korekcija (*anzi, cioè, diciamo*).

3. Analiza korpusa

Kvantitativnom analizom u našem korpusu otkriveno je 73 primera upotrebe forme *insomma*, od čega su pronađena 42 različita prevodna ekvivalenta, kao i jedan, takozvani nulti prevod (Ø), što ukupno iznosi 43 mogućih srpskih ekvivalenata za *insomma*.

Najučestaliji ekvivalenti identifikovani na našem uzorku jesu sledeći (u zagradi je ponuđen numerički podatak o učestalosti njihovog pojavljivanja u korpusu): *ukratko* (25); *jednom reči/rečju* (15); *Ø* (11); *već jednom* (5); *najzad* (4); *sve u svemu, zaboga, u stvari* (3); *dakle, dobro, hajde, konačno, na kraju krajeva* (2); *baš, da vidimo,*

drugim rečima, elem, eto, hajte molim vas, i šta sad, ipak, izvinite, jednostavno, jednostavno rečeno, kako da kažem, kratko rečeno, ma, molim vas (lepo), no, o bože, odnosno, onda govori, ovaj, pa, pa ovo je prevršilo svaku meru, pobogu, prema tome, prestani, svejedno, već, za boga miloga, zapravo, znači (1). Ilustracije radi, uporedni odnos najučestalijih prevodnih ekvivalenata prikazan je u Tabeli 5.

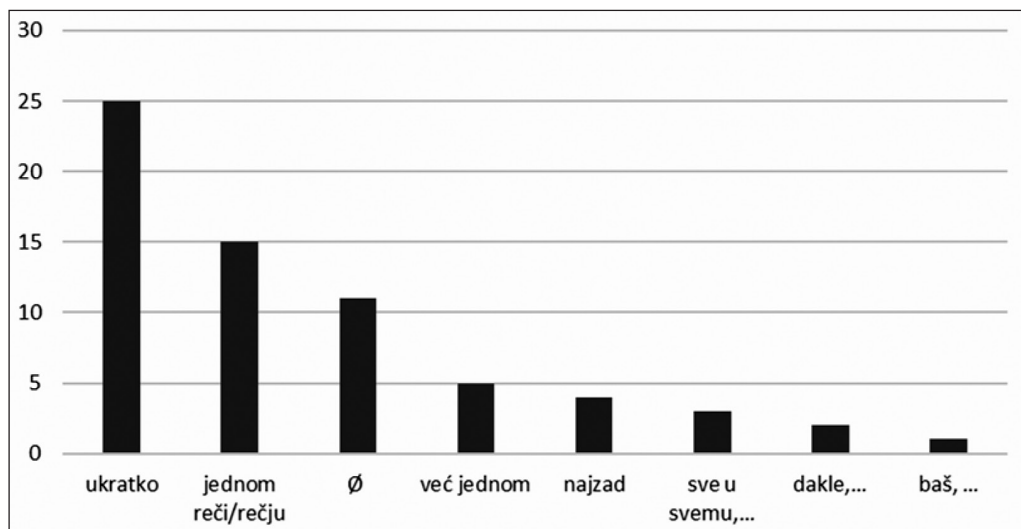

Tabela 5. Učestalost prevodnih ekvivalenata

Kvalitativna analiza korpusa pokazala je da se forma *insomma* najčešće javlja u funkciji sažimanja, kako je nadalje ilustrovano primerima [2] i [3], a što odražavaju i njegove srpske prevodne varijante u [2a], [2c] i [3a], [3c], navedene hronološkim redom objavljivanja prevoda. Ekvivalenti upotrebljeni u ovoj funkciji u našem korpusu su: *ukratko* (25), *jednom reči/rečju* (15), *Ø* (4), *sve u svemu* (3), *u stvari* (3), *eto* (1), *ipak* (1), *kratko rečeno* (1), *ovaj* (1), *no* (1), *svejedno* (1), *zapravo* (1).

Zanimljivo je da se slična funkcija – zaključivanje, prikazana u primerima [2b], [3a] i [3b], u rečnicima pod odrednicom *insomma* navodi kao primarna, dok se u našem korpusu ispoljava dosta ređe u odnosu na funkciju sažimanja, koja je u leksikografskim delima zabeležena kao sekundarna. Drugim rečima, u našem korpusu je funkcija sažimanja učestalija u odnosu na funkciju zaključivanja. U službi zaključivanja *insomma* je prenet na srpski oblicima: *dakle* (2), *prema tome* (1), *znači* (1), *Ø* (1).

[2] Io *insomma* dovevo vivere, vivere, vivere. (FMP)

[2a] *Jednom reči*, morao sam živeti, živeti, živeti. (PMP 1940)

[2b] *Prema tome*, moram da prihvatim život, da živim, živim, živim. (PMP 1962)

[2c] *Ukratko*, ja moram da živim, živim, živim. (PMP 2004)

[3] M'ero ucciso per Pepita Pantogada, *insomma*. (FMP)

[3a] Jednom reči ubio sam se, *dakle*, zbog Pepite Pantogade. (PMP 1940)

[3b] Znači, ubio sam se zbog Pepite Pantogade. (PMP 1962)

[3c] Ukratko, ubio sam se zbog Pepite Pantogade. (PMP 2004)

Dok su dva prevodioca formu *insomma* iz primera [2] i [3] protumačili i preveli u službi sažimanja [2a] i [2c], treći prevodilac je u oba primera protumačio tako da vrši službu zaključivanja [2b] i [3b]. Koliko su navedene funkcije isprepletene kazuje i nalaz da se u [3a] prevodilac štaviše opredelio da *insomma* prenese na srpski ne jednim, kako je očekivano, nego dvama ekvivalentima, i to iz svake od funkcionalnih kategorija, i onim koji prenosi funkciju sažimanja i onim koji prenosi funkciju zaključivanja. Može biti da razlog za ovakav prevodiočev odabir leži u njegovom intuitivnom nastojanju da prenese funkcionalnu dvostrukost ovog priloga, a moguće je i da proističe iz njegove nedoumice za koju od ove dve funkcije da se opredeli.

Širi kontekst iz koga su gorenavedeni primeri ekscerpirani potvrđuje da je u pitanju isključivo funkcija sažimanja, što su prevodioci većinski i prepoznali. Samim tim, prevodni ekvivalenti *insomma* u službi zaključivanja u primerima [2b], [3a] (*dakle*) i [3b] ne mogu se smatrati odgovarajućim. Upravo ovi primeri, naročito onaj s ponuđena dva rešenja [3a], kazuju da nije uvek jednostavno precizno odrediti značenje *insomma* i razlučiti njegove funkcije, posebno kada su slične, pa ga shodno tome i adekvatno prevesti.

Druga po učestalosti otkrivena funkcija forme *insomma* u našem korpusu tiče se iskazivanja nestrpljenja, iritiranosti ili prekora i ilustrovana je primerima [4]–[6]. Prevodni ekvivalenti koji se javljaju u ovoj službi jesu: *već jednom* (5), *najzad* (3), *zaboga* (3), *Ø* (3), *dobro* (2), *hajde* (2), *da vidimo* (1), *hajde govori* (1), *hajte*, *molim vas* (1), i *šta sad* (1), *izvinite* (1), *konačno* (1), *ma* (1), *molim vas lepo* (1), *najzad* (1), *na kraju krajeva* (1), *o bože* (1), *pa* (1), *pa ovo je prevršilo svaku meru* (1), *pobogu* (1), *prestani* (1), *već* (1), *za boga miloga* (1).

[4] Ve ne volete andare, *insomma*, sì o no? (VN)

[4a] Oćete li se maknuti *već jednom*, a? (GŽ)

[5] Dove sono *insomma*? (CMV)

[5a] A gde su, *zaboga*? (KMH)

[6] Il capocomico (gridando): *Insomma*, noi qua dobbiamo lavorare! (SPCA)

[6a] Direktor (vičući): Mi, *konačno*, ovde moramo da radimo! (ŠLTP)

Za razliku od primera [4a] i [5a], kao i drugih u kojima je funkcija iskazivanja nestrpljenja, iritiranosti ili prekora adekvatno preneti na srpski, smatramo da je u primeru [6a] navedeni ekvivalent upitan. Umesto njega, mišljenja smo da bi u datom kontekstu adekvatniji bili: *aman* ili *pobogu*. Argument koji ide u prilog našem

stavu jeste činjenica da replika sadrži i didaskaliju koja upućuje na uzvičan, glasan ton iskaza (vikanje), koji često prati datu verbalnu reakciju. Naznake ove funkcije nalazimo u jednom od dva jednojezična rečnika (KL), koji je oslikava ekvivalentima *pa, pa dobro, e, dobro, tja*, ali ne i izrazom *već jednom*. U našem korpusu se upravo taj izraz najčešće javlja u pomenutoj službi, zbog čega smatramo da ga treba uvrstiti među ekvivalente u budućim leksikografskim popisima.

Od diskursnih funkcija koje *insomma* može obavljati u korpusu su identifikovane tri. Jedna je reformulacija [7], druga modulacija [8], a treća demarkacija [9]. Reformulatorska uloga preneti je na srpski izrazima: *drugim rečima* (1), *odnosno* (1), *jednostavno* (1), *jednostavno rečeno* (1), kao u [7a], dok su za ostale dve funkcije upotrebljeni malobrojni ekvivalenti; za modulaciju *baš* (1) i *kako da kažem* (1) u [8a], a za demarkaciju samo *elem* (1) u [9a].

[7] Per ristabilire l'equilibrio; perché tu possa sempre, *insomma*, restare in piedi come quei buffi giocattoli, [...]. (GP)

[7a] Da bi se uspostavila ravnoteža, da bi, *jednostavno rečeno*, uvek mogao da čvrsto stojiš na zemlji kao one smešne igračke [...]. (IU)

[8] Senza liti, *insomma*, vi siete separati. (GP)

[8a] *Kako da kažem*, kad ste se rastali bez svađe. (IU)

[9] Il sonno del cocchiere su la cassetta e il sonno del morto dentro il carro: freddo e nel bujo, quello del morto; caldo e nel sole, quello del cocchiere; e poi quell'unica accompagnatrice con l'ombrellino chiaro e il velo nero abbassato sul volto: tutto l'insieme di quel mortorio, *insomma*, così zitto zitto e solo solo, a quell'ora, bruciata, faceva proprio cader le braccia. (VN)

[9a] San kočijaša na sedalu i san pokojnika u kočiji: leden i u mraku, san pokojnika; topao i na suncu, san kočijaša; a uz sve to ta pratilja sa svetlim suncobranom i crnim velom spuštenim preko lica, sama samcata: *elem*, od čitave te pogrebne povorke zajedno, tako nečujne i beskrajno usamljene, na toj pripeci, čoveku se baš dizala kosa na glavi. (GŽ)

Najzad, treba istaći da je u korpusu zabeležen i određeni broj slučajeva (11) u kojima *insomma* nije preveden. Reč je o primerima u kojima je ova forma upotrebljena u nekoliko različitih, najčešćih funkcija, poput sažimanja [10] i zaključivanja [11], iskazivanja nestrpljenja [12] i iritiranosti [13]. Primetno je, međutim, da je u 91% slučajeva takvom rešenju pribegao isti prevodilac, u prevodima dva različita dela. Ilustracije radi, navodimo sledeće primere, [10b], [11b], [11c], [12a], [13a], s takozvanim Ø prevodnim ekvivalentom, premda primećujemo da je u [12] i [13] *insomma* mogao biti preveden na srpski kao *pa, pa dobro*.

[10] Notizie vaghe, *insomma*, e brevi. (FMP)

[10a] Vesti, *jednom reči*, neodređene i kratke. (PMP 1940)

[10b] Neodređene, kratke vesti. (PMP 1962)

[10c] *Sve u svemu*, prilično šture i neodređene vesti. (PMP 2004)

[11] Che dovevo fare, *insomma*? (FMP)

[11a] Šta *najzad* da radim? (PMP 1940)

[11b] Šta da radim? (PMP 1962)

[11c] Nisam znao šta da radim. (PMP 2004)

[12] Ma che dice *insomma* in questa lettera? (CMV)

[12a] Ali šta kaže u tom pismu? (KMH)

[13] Ma *insomma*, dirige lei o dirigo io? (SPCA)

[13a] Ko ovde upravlja, vi ili ja? (ŠLTP)

4. Zaključak

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da se forma *insomma* u korpusu uzetom u razmatranje javlja kako u priloškoj i uzvičnoj, tako i u diskursnoj funkciji. Od priloških funkcija otkriveno je da se najučestalije javlja u funkciji sažimanja. Ovakav naš nalaz u suprotnosti je s onim što navode konsultovani rečnici, koji formi *insomma* primarno pripisuju funkciju zaključivanja, a sekundarno sažimanja. Mada se na osnovu našeg korpusa stiče utisak da *insomma* pre ima tendenciju da iskaže sažimanje, moguće je da rečnici najpre beleže funkciju zaključivanja zbog toga što je ono logički nadređena operacija u odnosu na sažimanje. Iako je korpus za ovaj rad sačinjen od dela samo jednog autora, smatramo da je uzorak od 73 primera ekscerpiranih iz 14 svezaka dovoljno reprezentativan za ovakvu pretpostavku. Da bi se preciznije utvrdilo koja je funkcija učestalija, te da bi joj se eventualno na osnovu toga mogla pripisati primarna pozicija pod datom odrednicom, svakako bi bilo neophodno izvršiti dalje analize, na obimnijim korpusima, govornim i/ili pisanim, koji bi uključili kako veći broj dela, tako i veći broj različitih autora.

Od uzvičnih funkcija, u korpusu smo pronašli *insomma* u službi iskazivanja nestrpljenja, iritiranosti ili prekora, ali ne i izražavanja neutralnog stava, uzdržanosti ili sumnje, kao ni podsticanja, pretnje ili neodobravanja.

Od diskursnih funkcija otkriveni su primeri *insomma* u službi reformulatora, modulatora i demarkatora. Ostale njegove funkcije (ispunjavanje diskursa, prekidanje sagovornika) nisu zabeležene u korpusu, mada to i ne čudi s obzirom na činjenicu da je u pitanju književni korpus, te da koliko god monoloških i dijaloških celina da sadrži i koliko god da mu nalikuje, ne može u potpunosti reprodukovati govorni varijetet. Kako smo istakli, izuzev GZ i SC, ostali rečnici koje smo proučili gotovo da ni ne registruju diskursne funkcije *insomma*. Iz toga proizilazi zaključak da relevantna leksikografska dela većinom daju prednost semantičkim funkcijama, dok one pragmatičke skoro u potpunosti zapostavljaju.

Na 73 primera upotrebe forme *insomma* analizom smo otkrili 43 različita prevodna ekvivalenta u srpskom jeziku. Mnogi od njih, čak 30, javljaju se tek po

jednom u korpusu. Pritom, kako smo utvrdili, pojedini od njih u datim slučajevima nisu adekvatni, što svakako ne isključuje mogućnost da bi u nekim drugim kontekstima mogli predstavljati valjane prevodne ekvivalente. To što *insomma* u izvesnim slučajevima nije adekvatno prenet na srpski, kazuje da ni prevodiocima nije uvek lako da utvrde njegovo značenje i funkciju.

Osim toga, dok pojedini srpski ekvivalenti jasno odražavaju identično značenje koje ima *insomma*, kod drugih ekvivalenata značenjska podudarnost s ovom formom nije toliko transparentna, što ne znači da u datom kontekstu oni ne vrše istu funkciju kao *insomma*. Ni ovi, „netransparentni” ekvivalenti nisu tako učestali u našem korpusu; radi se uglavnom o izolovanim slučajevima, zbog čega se može konstatovati da je pre reč o individualnim, *ad hoc* rešenjima, nego o pravim ekvivalentima (npr. *izvinite* u funkciji iskazivanja nestrpljenja, iritiranosti ili prekora ili *baš* u funkciji modulacije).

Usled mnoštva značenja i funkcija koje *insomma* može imati u italijanskom jeziku, a koje nije uvek lako razlučiti, neretko se nailazi na poteškoće pri utvrđivanju njegove uloge u različitim kontekstima i samim tim u pronalaženju odgovarajućeg srpskog ekvivalenta. To čini ovu polisemičnu formu izazovnom za prevođenje ne samo za početnike u tom procesu, kako se moglo videti na inicijalnom primeru iz naše nastavne prakse, već i za iskusne prevodioce. U brojnim slučajevima, za precizno utvrđivanje značenja forme *insomma* od presudnog je značaja kontekst, kako situacioni, tako i tekstualni. Između ostalog, upravo je izostanak prethodnog konteksta glavni razlog zbog kojeg je navedena, početna rečenica iz priručnika *E poi, insomma, qualcosa da fare lo avrebbe trovato* studentima problematična za prevođenje.

Budući da se forma *insomma* u italijanskom javlja ne samo kao prilog i uzvik, već i kao diskursni marker, mišljenja smo da rečnici, kako jednojezični, tako i dvojezični, treba da uzmu u obzir ne samo njegove semantičke, već i pragmatičke (diskursne) funkcije, čiji obim i učestalost nisu zanemarljivi u razgovornom jeziku. S tim u vezi, nadamo se da bi rezultati sprovedenog istraživanja i broj otkrivenih ekvivalenata mogli naći svoju primenu na polju leksikografije, u smislu dopune dvojezičnih rečnika novim, do sad nezabeleženim ekvivalentima, kojih je izvesno više od dosadašnjih 8.

Ma koliko lista od 43 ekvivalenta mogla delovati iscrpno, ne treba je uzeti za konačnu: uvereni smo da bi se za formu *insomma* mogla pronaći i druga prevodna rešenja u srpskom jeziku, naročito ako se uzme u obzir činjenica da pojedine njene funkcije nisu zabeležene u korpusu. To se, na primer, odnosi na *insomma* u funkciji ispunjivača ili prekidača, gde bi mu potencijalni ekvivalenti mogli biti *mislim*, odnosno *izvini*, *čekaj*.

Osim što bi mogao da pruži doprinos leksikografskim ostvarenjima, u vidu proširenja funkcija i liste mogućih srpskih prevodnih ekvivalenata italijanske forme *insomma*, ovaj rad prvenstveno treba da predstavlja prilog italijansko-srpskim kontrastivnim proučavanjima, teoriji i praksi prevođenja i nastavi italijanskog kao stranog jezika.

Napomena: Rad je usmeno saopšten na međunarodnom naučnom skupu *Savremena filološka istraživanja*, održanom 3–4. decembra 2022. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Literatura

- Battaglia, S. (2002). *Grande dizionario della lingua italiana*. Torino: UTET. <https://www.gdli.it>
- Bazić, J. (2023). Rečce *bar(em)*, *zar (ne)*, *valjda* i prilog *donekle* u prevodima književnih dela sa italijanskog na srpski jezik. *Filološki pregled*, L(1), 141–158. <https://doi.org/10.18485/fpregled.2023.50.1.7>
- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare. Un approccio pragmatico all'italiano parlato*. Firenze: La Nuova Italia.
- Bazzanella, C. (1995). I segnali discorsivi. In L. Renzi, G. Salvi, A. Cardinaletti (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. 3 (pp. 225–257). Bologna: Il Mulino.
- Bazzanella, C. (2011). I segnali discorsivi. In R. Simone, G. Berruto, P. D'Achille (a cura di), *Enciclopedia dell'italiano*, vol. 2 (pp. 1303–1305). Roma: Istituto dell'Enciclopedia italiana G. Treccani.
- Ceković, N. (2018). *Praktikum za vežbe prevođenja sa italijanskog na srpski jezik (III godina studija)*. Niš: Sven.
- Ceković, N., Radojević, D. (2016). La “politraducibilità” dei segnali discorsivi italiani. In R. Scotti Jurić, N. Poropat Jeletić, I. Matticchio (a cura di), *Studi filologici e interculturali tra traduzione e plurilinguismo* (pp. 457–469). Ariccia: Aracne Editrice.
- Ceković, N., Janićijević, N. (2017). *Scusa, sai, ti dico...* Gli equivalenti serbi dei segnali discorsivi italiani di origine verbale. *Anal. Filološkog fakulteta*, 29(2), 51–65. <https://doi.org/10.18485/analiff.2017.29.2.4>
- Ceković, N., Janićijević, N. (2018). La traduzione dei segnali discorsivi italiani in serbo: il caso dei verbi di percezione visiva e uditiva. *Filološki pregled*, XLV(2), 93–106.
- Ceković, N., Janićijević, N. (2024). Multifunkcionalnost italijanskog diskursnog markera *insomma*. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XLIX(3), 150–160. <https://doi.org/10.19090/gff.v49i3.2469>
- Deanović, M., Jernej, J. (1984). *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Della Valle, V., Patota, G. (a cura di) (2003). *Il Vocabolario Treccani*. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana. <https://www.treccani.it>
- De Mauro, T. (2022). *Il dizionario della lingua italiana*. Milano: Paravia Bruno Mondadori Editori. <https://dizionario.internazionale.it>
- De Mauro, T., Mancini, F., Vedovelli, M., Voghera, M. (1993). *Lessico di frequenza dell'italiano parlato*. Milano: Etaslibri.
- Devoto, G., Oli, G. C. (2015). *Vocabolario della lingua italiana*. Firenze: Le Monnier.
- Gabrielli, A. (2018). *Grande dizionario illustrato della lingua italiana*. Milano: Hoepli. <https://dizionari.repubblica.it>

- Garzanti (2022). *Dizionario della lingua italiana*. Milano: Garzanti Editore. <https://www.garzantilinguistica.it>
- Klajn, I. (2011). *Italijansko-srpski rečnik*. Beograd: Edicija – Alexandria.
- Koprivica Lelićanin, M. (2024). Prilog navodno u italijanskom jeziku: korpusno istraživanje. *Prevodilac*, XLIII(2), 75–91. <https://doi.org/10.18485/prevod.2024.43.92.3>
- Moderc, S. (2015a). Su un modo di tradurre l'avverbio serbo “inače” in italiano: il caso dell'equivalente “altrimenti”. *Italica Belgradensia*, 1, 61–79.
- Moderc, S. (2015b). Elektronski korpus srpskih književnih dela i njihovih prevoda na italijanski jezik. *Anali Filološkog fakulteta*, 27(2), 301–316. <https://doi.org/10.18485/analif.2015.27.2.15>
- Moderc, S. (2025). Korpus srpskog književnog jezika SerbItaCor3. *Srpski jezik*, XXX, 257–267. <https://doi.org/10.18485/sj.2025.30.1.13>
- Moderc, S., Stanković, R., Tomašević, A., Škorić, M. (2023). An Italian-Serbian sentence aligned parallel literary corpus. *Pregled Nacionalnog centra za digitalizaciju*, 43, 78–91.
- Sabatini, F., Coletti, V. (2022). *Dizionario Italiano Sabatini Coletti*. Firenze: Giunti Gruppo Editoriale. https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/
- Zingarelli, N. (2023). *Vocabolario della lingua italiana* Bologna: Zanichelli.

Izvori

- FMP: Pirandello, L. (1919). *Il fu Mattia Pascal*. Milano: Fratelli Treves.
- GP: Pirandello, L. (1919). *Il giuoco delle parti*. Milano: Fratelli Treves.
- VN: Pirandello, L. (1922). *La vita nuda. Novelle per un anno*. Firenze: Bemporad.
- SPCA: Pirandello, L. (1923). *Sei personaggi in cerca d'autore*. Firenze: Bemporad.
- CMV: Pirandello, L. (1930). *Come tu mi vuoi*. Milano: Mondadori.
- SRS: Pirandello, L. (1930). *Stasera si recita a soggetto*. Milano: Mondadori.
- PMP 1940: Pirandello, L. (1940). *Pokojni Matija Paskal* (M. Ristić, prev.). Beograd: Edicija A. D.
- PMP 1962: Pirandello, L. (1962). *Pokojni Matija Paskal* (J. Stojanović, prev.). Beograd: Narodna knjiga.
- VI: Pirandello, L. (1984). *Večeras improvizujemo* (J. Vučo, prev.). Beograd: Nolit.
- IU: Pirandello, L. (1984). *Igra uloga* (J. Vučo, prev.). Beograd: Nolit.
- KMH: Pirandello, L. (1984). *Kako me hoćeš* (J. Vučo, prev.). Beograd: Nolit.
- PMP 2004: Pirandello, L. (2004). *Pokojni Matija Paskal* (M. Radosavljević, A. Levi, prev.). Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- ŠLTP: Pirandello, L. (2008). *Šest lica traži pisca* (A. Srbinović, prev.). Beograd: Paideia.
- GŽ: Pirandello, L. (2009). *Goli život (Pripovetke za godinu dana)* (E. Vasiljević, prev.). Beograd: Paideia.
- Tabucchi, A. (1987). *Piccoli equivoci senza importanza*. Milano: Feltrinelli.

Nevena P. Ceković
Nataša L. Janićijević

Summary

THE ITALIAN ADVERB AND EXCLAMATION *INSOMMA* AND ITS SERBIAN EQUIVALENTS

The Italian adverb and exclamation *insomma* encompasses several specific functions (conclusion, summarization, expression of impatience and doubt), including its role as a discourse marker (serving metatextual and interactional purposes such as reformulation, demarcation, modulation and conversational exchange). Given the multiple meanings and functions of this highly frequent form in standard Italian, occupying the 71st position in the frequency list of the LIP corpus, it is assumed that it has the potential for numerous translation equivalents in the Serbian (*ukratko, jednom rečju, već jednom, najzad, zaboga, u stvari, sve u svemu, hajde, dobro, dakle*, etc.). The paper deals with the analysis of the form *insomma* and its Serbian equivalents. The idea originated from didactic practice in teaching Italian-Serbian translation to third-year students (6th semester) of Italian at the University of Belgrade. In the first part of the paper, we provide a list of examples of this form and discuss its various functions. In the second part, we carry out a functional classification of the identified translation equivalents, analyze their frequency and attempt to determine whether they reflect the function of the original form. The corpus used for our research consists of six Pirandello's novels or dramas and their eight translations into Serbian (*Il fu Mattia Pascal, Vita nuda, Sei personaggi in cerca d'autore, Come tu mi vuoi, Il giuoco delle parti, Stasera si recita a soggetto*), and includes both dialogic and monologic passages that reflect realistic language use. Our qualitative and quantitative analysis identified 43 different equivalents of *insomma* in our sample and indicated: *ukratko, jednom reči/rečju, Ø*, as the most frequent forms; summarization, as the most frequent semantic function, and reformulation, modulation and demarcation, as the main discourse functions. In line with our previous research on Italian-Serbian contrastive topics related to the translation of discourse markers, our final aim is to establish the semantic and pragmatic equivalence between the two languages, thus contributing to the generally limited set of marker forms analyzed contrastively in earlier research. The findings of this study can be useful for future lexicographic publications, primarily bilingual dictionaries, as well as for translation theory and practice and for teaching Italian as a foreign language.

Key words:

insomma, Italian, Serbian, translation equivalents, adverb, exclamation, discourse marker